

Діяльність анархістів-синдикалістів серед одеських моряків (1906-1913 рр.)

Висвітлюється історія формування в Одесі підпільної синдикалістської організації «Союзу чорноморських моряків» та нелегальної профспілки моряків «Регистрація», діяльність анархістів - синдикалістів, які обрали Одесу центром своєї пропаганди на Чорному морі в 1906-1913 роках.

Ключові слова: соціалізація, анархісти-синдикалісти, чорноморські моряки, морська профспілка, торговельний флот, «Союз Чорноморських моряків», пропаганда.

Діяльність анархістських угруповань у середовищі торгових моряків Одеси та «Союзу Черноморских моряков» (далі – СЧМ), залишається темою, яка нині практично не розроблена істориками та краєзнавцями. Хоча, варто зазначити, що в 1920-х рр. організатори СЧМ М. П. Адамович, Є. Волков, М. Гік та О. Яковлев надрукували низку споминів з цієї проблематики [1]. В той же час ці автори намагалися показати СЧМ організацією, що виникла і діяла виключно під орудою соціал-демократів (бажано більшовиків). М. Адамович, навмисно забуваючи про своє анархістське і меншовицьке минуле, твердив про власне перебування у лавах більшовиків. Слідом за М. Адамовичем більшість радянських авторів, які торкалися історії СЧМ, позбавляли її важливої анархістської складової. Відсутність зацікавленості окресленою темою в радянській історіографії пояснюється тим, що радянські історики ігнорували сюжети, в яких не домінувала «керівна роль КПРС», особливо, в профспілковому та робітничому русі. У сучасній історичній літературі політична боротьба під час страйків в Одесі під назвою

«Регистрация» та в СЧМ розглядається лише у наукових дослідженнях О. Б. Шляхова [2].

Одеські анархісти-синдикалісти робили ставку на пропаганду і економічний терор (нищення засобів виробництва, замах на керівників та власників підприємств, експропріації), здійснювали серед робітників та матросів кампанію бойкоту виборів до Державної Думи, інших виборних установ та адміністрацій, сподіваючись, що під час революції незалежні профспілки об'єднаються в робітничі комуни, які стануть структурою анархістського суспільства. Головним завданням анархісти-синдикалісти вважали створення підпільних профспілок-синдикатів, які б мали залучати широкі маси трудящих до страйкового руху, особливо моряків, яких вважали «найбільш розвинутими пролетаріями», які бачили життя в інших країнах, були знайомі з діяльністю профспілок у Західній Європі.

З листопада 1905 р. анархіст-синдикаліст Я. Кириловський – «Новомірський» та ще декілька його спілників проводили пропаганду анархо-синдикалізму серед моряків. У жовтні 1906 р. Я. Кириловський* створив в Одесі

* Кириловський (псевдо – Даніл Новомірський) Янкель Ісаєвич (1882-1937). У 1901-1904 рр. працював в одеській організації РСДРП. На поч. 1905 р. в еміграції, перейшов до анархістів, видавав у Парижі анархо-синдикалістську газету «Новый мир». У листопаді 1905 р. повернувся до Одеси, де створив анархо-синдикалістський «Союз коммунистов». На поч. 1906 р. емігрував, жив у Нью-Йорку, де організував групу «Новый мир». Повернувся до Одеси у вересні 1906 р., розпочав розкладницьку діяльність серед одеських соціал-демократів та есерів, наслідком якої стало створення «Південно-російської групи анархістів-синдикалістів». У листопаді 1906 р. опублікував «Програму синдикального анархизма». Брав участь у терористичних актах: організував вибухи на пароплавах, вбивства капітанів суден. У липні 1907 р. виїхав до Женеви, у вересні повернувся до Одеси, здійснив спробу об'єднати місцевих анархістів. 22 жовтня 1907 р. заарештований, засуджений на 8 років каторги, 1915 р. – втік з каторги до США, 1917 р. – повернувся в Росію і до 1920 р. брав участь у анархістському русі. Репресований [3, с. 14].

підпільну «Южнорусскую групу анархистов-синдикалистов «Новый мир». До анархістів-синдикалістів приєдналися 30-40 матросів чорноморців торговельного флоту. Згодом ця група стала найбільшим анархістським угрупованням в Російській імперії. Кількість членів групи «Новый мир» наближалася до 300 осіб (серед них: чорноморські та азовські моряки, портовики і вантажники, робітники судноремонтних заводів, безробітні). Анархіст П. Кулішов (штурман пароплава «Ксения») організував доставку революційної літератури (журнал «Новый мир», брошур «Манифест анархистов-коммунистов», «Основы синдикального анархизма») і зброї з-за кордону [4, с. 310-312].

Розгортання економічного терору, на думку анархістів-синдикалістів, повинно було сприяти активізації протестних виступів трудящих і створенню підпільних революційних профспілок. У травні – червні 1906 р. у Одесі, під час сорокаденного страйку моряків та працівників порту, команди полишали пароплави і відмовлялися виходити в рейси. Страйкуючі вимагали дозволу у властей на створення власної професійної спілки. Страйк отримав назву «Регистрация», так як страйкуючі домогалися реєстрації створеної профспілки, в яку висловили бажання увійти кілька тисяч моряків. Під час страйку виникає Морський страйком, серед членів якого були анархісти, соціал-демократи і есери. Серед керівників страйкому опинився есер П. Салімовський* що вже схи-

лявся у бік анархізму-синдикалізму. Анархісти-комуністи підтримали страйк актами терору, входили до «Регистрации» в індивідуальному порядку [5].

Під час страйку відбулося три загальні збори матросів, на яких з великим успіхом виступав М. П. Адамович**, який навесні 1906 р. оселився в Одесі і увійшов до складу Одеської міської та Портового районного комітетів РСДРП.

Незважаючи на своє членство в РСДРП, він виступав з анархо-синдикалістських позицій, підтримував вимоги та тактику анархістів, організовував регулярні дискусії між анархістами і есеками. У той час до анархістів перейшов колишній член Одеського комітету РСДРП Х. Ріт, що був виключений з РСДРП «за анархічне тлумачення Маркса» [6, с. 3-7].

На вимогу керівництва РОПІТ***, поліція розпочала (з 08.06.1906 р.) арешти виборних від матроських команд членів страйкому. Проте страйк завершився (26.06.1906) перемогою страйкуючих, легалізацією профспілки «Регистрации – Совета судових команд», до керівництва якої увійшов М. Адамович [7, с. 7-9].

В листопаді 1906 р. адміністрація Російського товариства пароплавства і торгівлі розірвала угоду про визнання «Совета судових команд» і оголосила «Регистрацию» не дійсною. У відповідь на це, у одеському порту, був оголошений новий страйк, який незабаром перекинувся на весь південь Російської

* Салімовський Порфирій Кирилович (1886-1908) – штурман торговельного флоту, син капітана торговельного флоту. Закінчив морське училище, член Бойової дружини одеських есерів. З вересня 1906 р. – анархіст, організатор бойової дружини анархістів-синдикалістів «Новый мир». У революційному русі з 1905 р., в 1906-1907 рр. один з керівників «Регистрации», організатор експропріацій та вибухів на пароплавах, вбивств капітанів. Затриманий поліцією у грудні 1907 р., у січні 1908 р. страчений [6. 19-22].

** Адамович Михайло Прохорович (1881-1942?) – студент Московського університету. За участь у студентській демонстрації був заарештований і відправлений на Кубань. В 1903-1904 рр. жив у Західній Європі та США, де познайомився з ідеями анархізму-синдикалізму. В 1905 р. організовує групу анархістів на Кубані. В 1906 р. член РСДРП, організатор страйків в Одесі. Наприкінці 1906 р. був заарештований, втік за кордон. Повернувся в Одесу в 1907 році. В наступному 1908 р. – заарештований, згодом втік з-під арешту. Жив у Франції. Налагодив співпрацю анархістів із соціал-демократами. Як представник СЧМ брав участь у Віденській конференції РСДРП(м) (1912 р.). У 1917 р. був обраний головою міської Думи Катеринодару.

*** РОПИТ (Русское общество пароходства и торговли) з'явилося в 1859 році. До кінця XIX ст. перетворилося на найбільшого гравця на ринку морської торгівлі на Чорному морі. Його головне управління знаходилося в Одесі. В інших приморських містах Російської імперії створювалися торгові контори, а також судноремонтні і суднобудівні підприємства. У 1918 р. РОПИТ припинило своє існування.

імперії. Це був найбільший за час революції 1905-1907 рр. страйк матросів та робітників портів. Вимогами страйкарів було відновлення «Регистрації», збільшення оплати праці, поліпшення побутових умов на кораблях, припинення утисків і штрафів з боку судовласників і корабельного начальства.

На початку страйку в страйком входили представники анархістів-синдикалістів, РСДРП і ПСР. Але, згодом був обраний новий страйковий комітет, в якому провідну роль відгравали анархісти-синдикалісти Я. Кириловський, П. Салімовський, Д. Чізмареv, С. Беляєv, Я. Вехов. Не дивно, що керівництво РОПІТ відмовлялося виконувати вимоги матросів [8].

Я. Кириловський виступив з ініціативою створення всеросійської безпартійної робітничої організації, побудованої за зразком французької ВКТ* «Союз чорноморських моряків» (СЧМ). Агітуючи за проведення загального страйку, анархісти-синдикалісти та анархісти-комуністи брали участь також і у страйках одеських друкарів та пекарів.

У грудні 1906 – січні 1907 р. в одеському порту відбулося декілька перестрілок анархістів П. Салімовського з дружинниками-чорносотенцями. У сутичках з анархістами загинуло 8 поліцейських. Під керівництвом П. Салімовського і П. Кулішова анархісти провели грабiж Одеського відділення С.-Петербурзького комерційного банку (29.11.1906 р., захоплено близько 70 тис. крб.), «експропріацію» заводської контори. Усі відібрані гроші анархісти передали страйкуючим.

Анархісти-синдикалісти намагалися чинити тиск на адміністрацію Російського товариства пароплавства і торгівлі з метою виконання вимог страйкуючих моряків. На знак солідарності із страйкуючими анархісти розпочали кампанію терору проти власників та керівників компанії РОПІТ (вибух на кораблі «Імператор Микола II» (5.12.1906),

підпал пароплаву «Новоросійськ» (10.12.1906), пограбування та вибух на пароплаві «Аю-Даг» (16.12.1906), збройний напад на судна «Душка», «Григорій Мерк» та «Королева Ольга», експропріація судових кас (16 та 18.12.1906)) [9].

Пароплав «Григорій Мерк» кілька разів був об'єктом нападів анархістів, які намагалися його підірвати. На початку 1907 р. анархістами-синдикалістами портової дружини П. Салімовського (судноробітники О. Задорожний, А. Яценко, матроси Є. Бабакаєv, Л. Русов, штурманський учень І. Дружинін, М. Нехорошев та інш.) були вбиті капітани пароплавів М. Сенкевич і М. Золотарьов, головний лікар РОПІТ М. Попов, завідувач технічним відділенням РОПІТ Г. Гречин. Крім того, страйк супроводжувався збройними сутичками з поліцейськими, штрейкбрехерами та чорносотенцями. Терор на думку анархістів повинен був залякати буржуазію і адміністрацію РОПІТ, змусити їх піти на значні поступки страйкуючим морякам [10].

Анархісти-синдикалісти, перехопивши ініціативу у страйкомі, виступали на захист економічних інтересів матросів, закликали бойкотувати вибори до Державної Думи. Значна частина грошей, які анархісти-синдикалісти здобували шляхом численних експропріацій, йшла на допомогу страйкуючим (прикметно, що гроші витрачалися й на обіди страйкуючим), сім'ям заарештованих і висланих з Одеси страйкарям. Крім того анархісти-синдикалісти за допомогою зброї виганяли штрейкбрехерів з порту і пароплавів.

Тактика анархістів викликала розбіжності серед організаторів страйку. Так соціал-демократи наполягали на суто мирній економічній боротьбі, у зв'язку з чим у грудні 1906 р. представники Портового районного комітету РСДРП вийшли з страйкому.

Адміністрація РОПІТ звернулася до одеського поліцмейстера і начальника губернського жандармського управління, з вимогами вжити

* ВКТ – Загальна конфедерація праці Франції (Confédération générale du travail) – національний профспілковий центр Франції. Заснований в 1895 р. З моменту свого виникнення ВКТ перебувала на позиціях класової боротьби, проголосивши кінцевою метою знищення капіталізму. На поч. XX ст. У ВКТ взяло гору анархо-синдикалістська течія.

заходів за для придушення страйку. У грудні 1906 р. поліція провела обшуки у лідерів страйкому, арештувала трьох анархістів – членів страйкому «Регистрация». 29 грудня 1906 р. одеські анархісти-комуністи групи «Черное знамя» надрукували листівку, в якій критикували анархістів-синдикалістів «Нового мира» за намагання створити легальну профспілку та закликали перетворити мирний страйк в акти саботажу і економічного терору [11, арк.. 85, 102, 111-113].

З початку 1907 р. страйк в Одесі став вщухати, розділившись на кілька окремих і дрібних страйків. У 1907 р. страйки охопили робітників Маріупольського і Новоросійського портів, моряків Каспію та портовиків Баку, Петровська, Красноводська. 30 квітня 1907 р. одеська поліція заарештувала 63 анархістів, розгромила склади літератури і зброї. У травні 1907 р. анархісти спробували відновити втрачені позиції. Проте у червні 1907 р. був заарештований останній склад страйкому та 13 анархістів-синдикалістів, після чого страйк остаточно припинився [12, арк. 47-64].

1 липня 1907 г. портова бойова дружина П. Салімовського вчинила збройний напад на пароплав «Софія», захопивши 51 тис. руб. Нова «Рабочая группа анархистов на Юге» продовжила формувати СЧМ (морський офіцер П. Козакевич, штурмани пароплавів П. Кулешов і П. Салімовський). Нове політичне утворення здійснило вибухи на пароплаві «Новоросійськ», вчинило декілька диверсій, організувало з матросів бойову дружину «Смерть буржуазії». Однак, на початку 1908 р. ця група була розгромлена, а члени її бойової дружини були заарештовані, страчені, загинули під час актів терору, в перестрілках, або втекли за кордон [13].

В той же час в порту і серед одеських моряків діяла група анархістів-комуністів «Марусі Портової» – Марії Курської, до якої входили матроси: В. Федоров, В. Тітов, Ф. Луполовський, З. Февралев та інші. Ця група боролася проти штрайкбрехерів та чорносотенців в порту і на торговельних судах, проводила експропріації, готувала терористичний замах на одеського градоначальника.

У серпні 1907 р. 13 лідерів та бойовиків було заарештовано поліцією, кількох з них згодом страчено [14].

У 1909 р. у Стамбулі склався нелегальний центр з метою створення СЧМ, до якого входило декілька матросів та революціонері-емігранти, які мешкали у Османській імперії. Стамбульська група анархістів була тісно пов'язана з таємними анархістськими матроськими організаціями, допомагала анархістам переправляти революційну літературу і зброю з Туреччини до Одеси. СЧМ підтримували колишні «потьомкінці» (учасники повстання на броненосці «Потьомкін» влітку 1905 р.), які емігрували до Румунії. У Галаці анархістською пропагандою займався Комітет союзу моряків-потьомкінців, в Аргентині – група колишніх потьомкінців.

Згідно із повідомленням департаменту поліції (1912 р.) дагестанець з революційними і анархістськими переконаннями Джалал Коркмас (Джелал-ед-Дін Коркмасов, згодом – перший голова РНК Дагестанської АРСР) був членом СЧМ, брав участь у розробці плану страйку суднових команд, який планувалося провести навесні 1913 р. Д. Коркмас формував в Стамбулі групу революціонерів з мусульман, вів підпільну роботу серед турецьких моряків, видавав ліву тижневу ілюстровану газету «Стамбульские новости» (газета нелегально розповсюджувалася в Одесі і була закрита на вимогу посольства Російської імперії в Туреччині в 1913 р.) [15].

Крім Одеси СЧМ поширила свою діяльність на Севастополь, Керч, Тирасполь, Миколаїв, Херсон, Маріуполь, Акерман (Білгород-Дністровський), Ізмаїл, Рені, Новоросійськ. «Закордонні бази» СЧМ були створені в Галаці, Варні, Стамбулі, Салоніках, Афінах, Олександрії. В 1912 р., після того, як СЧМ об'єднав свої зусилля із нелегальним «Каспийским морским союзом», був висунутий план створення «Союза профессиональных организаций судовых команд России» (моряків Чорного, Азовського, Каспійського, Балтійського, Білого морів та рік: Дону, Волги, Дніпра, Дунаю) [16].

В 1909-1910 рр. в Одесі фіксуються спроби відтворення анархістських груп «Новый

мир», «Смерть буржуазії», «Инициативной группы анархистов Юга». Анархісти планували організувати підпільні революційні синдикати робітників «Союз братства солдат и моряков». Невеликі анархо-синдикалістські групи розпочали свою діяльність в Ізмаїлі, Керчі, Миколаєві, Севастополі, Херсоні, Новоросійську. З середини 1910 р. анархо-синдикалісти (а також соціал-демократи та есери) почали відновлювати нелегальний СЧМ в Одесі. На кораблях РОПІТ були створені таємні профспілкові осередки.

Восени 1910 р. одеські власті повідомляли Департаменту поліції про відновлення анархо-синдикалістської агітації, про активізацію розгалуженої мережі СЧМ серед моряків РОПІТ. Завдяки оперативній інформації стало відомо, що кочегар РОПІТ І. Самороков перевозив зброю для революціонерів-анархістів з Туреччини до Одеси. Інший матрос М. Іванов від імені СЧМ вів анархістську пропаганду в Херсонській губернії, на судах Дніпровської флотилії [17, арк. 321-322].

У серпні 1911 р. в Одеському порту розпочався страйк, який підтримали водники Чорного, Азовського, Каспійського морів, Дунаю, Дніпра, Волги. Страйком відновив підпільну «Регистрацію», яка була заборонена владою в листопаді 1906 р. У листопаді 1911 р. в Одесі поширилася прокламація «Ко всем черноморским морякам», в якій повідомлялося, що за кордоном започаткована «Инициативная группа черноморских моряков», яка має намір створювати таємні морські профспілки [18, арк. 22-30].

Під вплив анархістів потрапило кілька машинних команд кораблів РОПІТ, моряки яких не тільки допомагали транспортувати зброю, вибухівку та літературу (головний канал отримання нелегальної анархістської літератури революціонерами Півдня України із Західної Європи та Османської імперії), а й намагалися відновити акти економічного терору. Анархісти планували таємний вивіз 18 революційних матросів з Олександрії до Одеси, для участі в «бойовому загоні» анархістів-терористів. В 1911-1912 рр. в Одеському порту діяла підпільна група анархістів під керівництвом О. Лаврушіна кочегара

судна «Мечта» (О. Лаврушін брав участь у організації вибуху на пароплаві «Император Николай II», експропріації Міжнародного банку, у нападах на поліцейських та буржуазію) [19].

До керівного ядра СЧМ вкотре увійшов М. Адамович, а також матроси Чорноморського флоту С. Шахворостов, І. Борзенко-Москаленко [20, 11-17]. Наприкінці 1911 р. М. Адамович опинився у Стамбулі, де розпочав видання підпільної революційної газети «Моряк» в якості першого її редактора. Поліція інформувала вищі органи влади про те, що М. Адамович «мав серед моряків старі зв'язки і користувався з їхнього боку повною довірою, прийнявши на себе керівництво організацією «Союза Черноморских моряков» [14]. Адамович налагодив поширення газети «Моряк» в різних містах Півдня України [21].

Місце для друку газети було вибрано Стамбул, через порт якого проходили всі чорноморські судна закордонної навігації. Газета друкувалася на добровільно зібрані командами кораблів кошти. Третій, четвертий і п'ятий номери «Моряка» друкувалися у Відні. За контроль над газетою "Моряк" розгорнулася запекла боротьба між більшовиками, меншовиками, есерами, анархістами. На початку 1912 р. редколегія «Моряка» звернулася у пошуках друкарні по допомогу до ЦК Болгарської робітничої соціал-демократичної партії (тесняків). Як наслідок, з шостого по дванадцятий номери (травень 1912 – січень 1913) «Моряка» друкувалися у Варні, а вже № 13 і 14 – в Парижі. Газета «Моряк» друкувалася накладом в 3 тис. примірників та поширювалася в усіх портах Чорного та Азовського морів, на Каспії, Балтиці, Білому морі [22]. У 1913 р. редколегія газети "Моряк" приймає рішення про переїзд редакції до Олександрії (Єгипет), куди переїздив М. Адамович [2, с. 133].

1912 рік був час розквіту організації, яка почала оперувати великими грошми. Бюджет СЧМ формувався з членських внесків – щомісячних відрахувань матросів у розмірі 2% від заробітної плати. Членами СЧМ вважалися екіпажі пароплавів, на яких «виборні матроси» збирали ці внески. Не завжди ці

внески були добровільні, інколи їх збирали із застосуванням революційного «насилля та примусу». За підрахунками О. Шляхова, платили в касу СЧМ бл. 20% складу екіпажів пароплавів, що були приписані до морських портів Чорноморсько-Азовського басейну – бл. 1900 осіб з 71 парового судна (з 80 комерційних суден РОПІТ до складу СЧМ увійшли екіпажі 55 пароплавів, з 10 суден Ространсу – 10 команд, з 4 кораблів Північного товариства – 3 команди, матроси пароплава «Свет» (ат «Океан»), екіпажі суден Торговельного дому Карапатницьких. До СЧМ увійшли команди річкових пароплавів Дніпровської лінії, Дунаю, Південного Бугу, Дону, окремі внески що робили групи таємних морських профспілок на Каспії. Наприкінці серпня 1912 р. СЧМ планував організувати потужний страйк моряків, але в організації стався розкол – представники партії есерів вийшли зі складу Закордонного Центру СЧМ.

Вже наступного року анархісти-синдикалісти поставили за мету організувати Загально-російський «Союз морских и речных судовых команд», підготувати загальний всеросійський страйк моряків і річковиків цивільного флоту з метою легалізації цього «Союзу». 14-22 лютого 1913 р. в Олександрії (Єгипет) була влаштована нелегальна I-а Всеросійська конференція морських професійних організацій судових команд чорноморських, балтійських, каспійських і азовських моряків торгового флоту, Спілки російських моряків за кордоном – російського відділу антверпенського «Морского союза», представників від річковиків (голова конференції – М. Адамович). На конференції було вирішено об'єднати профспілки Каспійського, Чорноморського та Антверпенського союзів моряків під назвою «Союз профессиональных организаций судовых команд России» [23, с. 220-226].

На конференції, в організації якої активну участь взяли анархісти-синдикалісти, підкреслювалося, що таємні морські профспілки, які мали близько. 6 тис. членів (цифра збільшена в два рази – авт.), є базою майбутньої революції. Конференція розробила план проведення

загального страйку на комерційному флоті, спочатку на Каспійському, а згодом на Чорному морі, з метою домогтися дозволу морським профспілкам утворювати реєстраційні морські контори для врегулювання питання по найму моряків [2, с. 35].

Арешти страйкому в Баку, та арешти активістів СЧМ в Олександрії та Одесі загальмували підготовку до страйку. Єгипетською владою в Олександрії були арештовані троє російських революціонери (серед яких був анархіст, осетин М. Боцоев – колишній матрос РОПІТ). На захист заарештованих виступили представники громадськості Єгипту, які організували мітинги і демонстрації перед російським, англійським та французьким консульствами. Демонстранти вимагали у Олександрійського губернатора «звільнити російських емігрантів, яких затримало російське консульство для безжальної розправи» [24, с. 24].

Однак, у травні 1913 р. російський консул в Олександрії домігся арешту британською колоніальною поліцією М. Адамовича та ще двох керівників СЧМ. На початку червня 1913 р., заарештованих, у супроводі російських жандармів, відправили до Одеси на рейсовому пароплаві. Поліція конфіскувала все майно редакції «Моряк», передавши архіви «Моряка», СЧМ, листування голови організації Закордонного Центру «Союзу», російській поліції. Це призвело до масових арештів багатьох активістів СЧМ.

Ліквідація Олександрійського комітету і пов'язане з цим припинення випуску газети «Моряк» паралізувало подальшу діяльність СЧМ. На середину 1913 року в Одесі спостерігалася незначна діяльність анархо-синдикалістів, серед яких, за характеристикою місцевої поліції, «панували бунтарські настрої». Проте вже в 1914-1915 рр. Департамент поліції констатував повне припинення анархічної пропаганди [25, арк. 11].

У березні – жовтні 1914 р. в Одесі проходив судовий процес над М. Адамовичем і 75 моряками Чорноморського флоту (О. Лаврушин, Григорьянц, Єдикін та ін.). 39 моряків було ув'язнено терміном від 6 місяців до 2 років. М. Адамович та О. Яковлев були засуджені до

каторжних робіт у Сибіру. На каторзі опинилися і лідери анархістів-синдикалістів, організатори СЧМ: В. Чернявський, Ф. Александрович, С. Шахворостов, Є. Реев, П. Буряк. У різних містах за процесами СЧМ судові палати винесли близько 200 обвинувальних вироків [26].

Як свідчать архівні джерела у 1914-1917 рр. у середовищі моряків РОПІТ продовжували існувати законспіровані групи СЧМ. Відомо, що О. Железняков, плаваючи кочегаром на торгових судах по Чорному морю, в 1916 р. входив до підпільної матроської організації анархістів (згодом, навесні 1919 р. вже в «червоній» Одесі О. Железняков очолив профспілку робітників водного транспорту) [27, с. 22; 28, с.156].

Навесні 1917 р. в Одесі утворилося кілька десятків анархістських організацій і груп, в тому числі «Союз моряков-анархистов». Анархісти намагалися втілити в життя ідею соціалізації флоту і підпорядкували своєму впливу Союз моряків Одеси, управління торговим флотом, портом і судноремонтними підприємствами – «Совет девяти», комісаріат торговельного флоту в Одесі [29].

Анархістські ідеї міцно укорінилися в середовищі чорноморських моряків та портових робітників. «Реєстрація» та СЧМ сформували анархістські та революційні кадри, які зіграли значну роль у поваленні царату, жовтневому перевороті, громадянській війні 1918-1920 років. Разом з есерами та соціал-демократами в цих організаціях значну, а часом головну роль, відгравали анархісти-синдикалісти. Вплив анархістських ідей на різні прошарки трудящих відчувалися до середини 1920-х років. Схематичні твердження радянських істориків про те, що соціальна база анархістського руху складалася виключно з маргіналів та дрібної буржуазії, не повинна запозичуватися сучасною українською історіографією.

Анархістські ідеї міцно укорінилися в середовищі чорноморських моряків та портових робітників. «Реєстрація» та СЧМ сформували анархістські та революційні кадри, які зіграли значну роль у поваленні царату, жовтневому перевороті, громадянській війні 1918-1920 років. Разом з есерами та соціал-демократами в цих організаціях значну, а часом головну роль, відгравали анархісти-синдикалісти. Вплив анархістських ідей на різні прошарки трудящих відчувалися до середини 1920-х років. Схематичні твердження радянських істориків про те, що соціальна база анархістського руху складалася виключно з маргіналів та дрібної буржуазії, не повинна запозичуватися сучасною українською історіографією.

Джерела та література

1. Адамович М. П. (К. Арл.). «Моряк» и моряки перед судом // Материалы по истории профессионального движения в России. – М., 1924. – Сб. 2. – С. 191-210; Його ж. На пути к «регистрации»: Летняя забастовка на Черном море (1906 г.) // Материалы по истории профессионального движения в России. – М., – Сб. 3, 1925. – С. 167-192; Його ж. На Черном море: (Очерки прошлой борьбы). – М., 1928; Його ж. Черноморская «Регистрация». – М., 1929; Його ж. Черноморская «Регистрация» и «Заграничный центр» // Царский флот под красным стягом: Документы и воспоминания об участии матросов в рев. движении. – М., 1931, – С. 30-59; Гик Н. М. Работа среди русских моряков на Средиземном море (1912-1914 гг.) // Волков Е. 3. Среди моряков и речников торгового и военного флота (1906-1914 гг.) по данным процесса 1914 г. и личным воспоминаниям. – М. – Пг., 1923, – С. 219-234; Яковлев А. Д. Борьба за «Регистрацию». – М., 1929; Волков Е. 3. Среди моряков и речников торгового и военного флота (1906-1914 гг.). – М.- П., 1923.

2. Шляхов О. Б. Діяльність політичних партій серед моряків торговельного флоту Азовсько-Чорноморського басейну на початку XX ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2003. – Вип. 15. – С. 125-135 (О. Б. Шляхов торкається питання політичної боротьби на торговельному флоті у монографіях і статті: Моряки и политика.

Деятельность политических партий среди моряков гражданского флота Азово-Черноморского бассейна. 90-е гг. XIX в. – февраль 1917 г. – Днепропетровськ: 1993; Судновласники і моряки Азово-Чорноморського басейну: 90-ті рр. XIX ст. – 1914 р. – Дніпропетровськ: 2003; Революційний терор у торговельному флоті Азово-Чорноморського басейну на початку XX ст. // Вісник Дніпропетровського держ. університету: Історія і археологія. – Д., 1998. – Вип. 3. – С. 133-140.

3. Центральний державний історичний архів України (ЦДІА України), ф. 274, оп. 1, спр. 2434, арк. 14.

4. Новомирский Д. Анархистское движение в Одессе // Очерки истории анархистского движения. – М., 1926.

5. Державний архів Російської Федерації (далі – ДАРФ), ф. 102, ос. Отд. 1907 р., спр. 9, арк. 5-12; ф. 102, оп. 237, спр. 12 ч. 68.1, арк. 27.

6. Сухов А. Одесский порт в 1906 году. Воспоминания агитатора // Кандальный звон. – 1926. – № 5.

7. Адамович М. Черноморская регистрация. – М., 1929.

8. Порфирий Салимовский // Буревестник. – 1908. – № 10-11.

9. ДАРФ. ф. 102, ос. Отд. 1907 р., оп. 237, спр. 12. ч. 68, арк. 10-21; Державний архів Одесь-

кої області (далі – ДАОО), ф. 2, оп. 4, спр. 8173, арк. 102.

10. Русское слово. – 1907. – 31 (18) января.

11. ДАОО, ф. 2, оп. 4, спр. 8173.

12. ДАРФ, ф. 102, оп. 238 (1908), спр. 12 ч. 72.

13. ЦДІА України, ф. 274, оп. 1, спр. 2434, арк. 12; Буревестник. – 1908. – № 10-11. – С. 23.

14. ДАОО, ф. 634, оп. 1, спр. 862, арк. 2-29; ЦДІА України, ф. 268, оп. 1, спр. 834, арк. 178, 353, 705.

15. Алиев К. Тайны биографии Джелала Коркма-сова // Махачкалинские известия. – 2003. – 11 июля, 18 июля.

16. Экстремальные состояния Льва Альтшулера. – М., 2011// newliterature.ru/ekstremalnye-sosto...

17. ДАРФ, ф. 102, оп. 260, спр. 30.

18. ЦДІА України, ф. 385, оп. 2, спр. 31.

19. ДАОО, ф. 2, оп. 4, спр. 8733, арк. 2-5; Ермаков В. Д. Анархистское движение в начале XX в. на окраинах Российской империи // Труды исторического факультета СПбГУ. – 2010. – № 1. – С. 342.

20. Архів УСБУ у Одеській області. – Ф. П.Д. 16330-п.

21. Из истории «Моряка» // Моряк (Одесса). – 1921. – 25 мая.

22. Из истории «Моряка» // Моряк (Одесса). – 1921. – 23 июня.

23. Одесская почта. – 1912. – 10 февраля, – 3 мая; Гик Н. М. Работа среди русских моряков...

24. Беляков В. В. Роль гуманитарных связей в межкультурном взаимодействии России и Египта (кон. XIX – сер. XX в.). Автореферат диссертации доктора ист. наук. – М., 2003.

25. ЦДІА України, ф. 385, оп. 1, спр. 3085.

26. Моряк. – 1922. – 7 ноября.

27. Амурский И. Анатолий Железняков. – М., 1968.

28. Лебеденко А. М. История анархизма в Украине (конец XIX – начало XX века). – К., 1995.

29. Новости // Одесская почта. – Одесса. – 1918. – 29 января.

Виктор Савченко

Деятельность анархистов-синдикалистов среди одесских моряков (1906-1913 гг.)

В статье освещается история формирования в Одессе подпольной синдикалистской организации «Союза черноморских моряков» и нелегального профсоюза моряков «Регистрация», деятельность анархистов-синдикалистов, которые избрали Одессу центром своей пропаганды на Черном море в 1906-1913 гг.

Ключевые слова: социализация, анархисты-синдикалисты, черноморские моряки, морской профсоюз, торговый флот, «Союз черноморских моряков», пропаганда.

Victor Savchenko

Activities of anarchists-syndicalists among seafarers of Odessa (1906-1913)

The article covers the history of formation of the Odessa underground syndicalist organization «Union of the Black Sea Sailors» and activities of anarchists-syndicalists who chose Odessa as the center of their propaganda on the Black Sea in 1906-1913.

Key words: socialize, anarchists-syndicalists, Black sea sailors, syndicalist organization, merchant ships, «Union of the Black Sea Sailors», propaganda.

